

**Livsformer i Danmark
udbredelse og udviklingstendenser 1981-2005**

Holm, Anders; Jæger, Mads Meier

Published in:
Dansk Sociologi

Publication date:
2008

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Holm, A., & Jæger, M. M. (2008). Livsformer i Danmark: udbredelse og udviklingstendenser 1981-2005. *Dansk Sociologi*, 19(1), 31-53.

Anders Holm og Mads Meier Jæger

Livsformer i Danmark:

Udbredelse og udviklings- tendenser 1981-2005

I denne artikel undersøger vi en række forhold omkring Thomas Højrup's livsformsanalyse. For det første undersøger vi, om livsformerne kan spores empirisk i den danske befolkning. For det andet undersøger vi forandringer i livsformernes kvantitative udbredelse i Danmark i perioden 1981-2005. For det tredje efterprøver vi Højrup's hypotese om livsformscentrisme, som tilsi-ger, at individer er bærere af én og ikke flere livsformer. Vores empiriske ana-lyse viser følgende: (1) vi kan identificere en lønarbejder- og karriereorientering i den danske befolkning, (2) lønarbejderorienteringen er blevet mindre ud-bredt i perioden 1981-2005 og karriereorienteringen er blevet mere udbredt, (3) der er kun sket små forandringer i livsformsorienteringer *inden for* forskel-lige beskæftigelsesgrupper på arbejdsmarkedet og (4) individer kan godt på samme tid være bærere af både lønarbejder- og karrierelivsformen.

Søgeord: Livsformer, arbejdsværdier, latentklasseanalyse.

The best way to appreciate your job is to imagine yourself without one (Oscar Wilde).

Work spares us from three evils: boredom, vice, and need (Voltaire).

Without work, all life goes rotten. But when work is soulless, life stifles and dies (Albert Camus).

Indledning

Sammenhængen mellem individers sociale position i samfundet og deres *livsstil*, dvs. de mønstre og systematikker, som findes i forbrugsmønstre, værdiorienteringer og sociale omgangsformer, har altid haft en central rolle i sociologien. Sociologiske klassikere som Thorstein Veblen og Max Weber så livsstil som afgørende for at forstå samfundets sociale lagdeling, og i nyere tid har især Pierre Bourdieus teori om sammenhængen mellem socioøkonomisk position og livsstil været meget indflydelsesrig (f.eks. Bourdieu 1984, Bourdieu and Wacquant 1992).

I den danske kontekst er etnologen Thomas Højrup *livsformsanalyse* (se Højrup 1983a, 1983b, 1984, 1989, 1992, 1995; Christensen og Højrup 1989) blevet et populært analytisk værktøj til at begrebsliggøre forskelle i livsstile. Delvist med udgangspunkt i den samme marxistiske tradition som Bourdieu foreslog Højrup, at det kapitalistiske samfund skaber systematiske overensstemmelser mellem kollektiver af individers placering i produktionsstrukturen og deres livsstil, værdier og "kulturelle praksis", der kan sammenfattes i en række *livsformer*. Højrup (1983a, 1983b, 1984) definerer tre idealtypiske livsformer: (1) lønarbejderlivsformen, (2) den karrierebundne livsform og (3) den selverhvervende livsform. Personer, som er "bærere" af lønarbejderlivsformen, opfatter lønarbejde som et nødvendigt onde og fritiden som den primære kilde til selvrealisering. I kontrast hertil opfatter bærere af den karrierebundne livsform arbejdet som en produktiv og meningsfuld aktivitet, og de skelner ikke skarpt mellem arbejde og fritid. Bærere af den selverhvervende livsform skelner heller ikke skarpt mellem arbejde og fritid og opfatter arbejdet som en selvstændigt meningsbærende virksomhed.

Højrup *livsformsanalyse* tilbyder en alternativ forklaringsmodel for relationen mellem position i produktionsstrukturen og livsstil og arbejdsværdier end den eksisterende empiriske litteratur, som hovedsageligt ser arbejdsorientering som en funktion af institutionelle karakteristika ved velfærdsstaten og arbejdsmarkedet (se Svallfors et al. 2001; Hult and Svallfors 2002; Gallie 2007). Der findes imidlertid kun ganske få studier, som har efterprøvet livsformsanalysens grundantagelser empirisk, og eksisterende studier tager udgangspunkt i kvalitative analysemetoder og undersøgelser af specifikke sociale grupper som f.eks. landmænd (Højrup 1983a, Djurfeldt 1990) og ældre (Ramhøj 1995; Christensen 1997; Munk 1999; Institut for Fremtidforskning 2002). Med undtagelse af et enkelt metodologisk studie (Andersen 1993)

er livsformsanalysen derfor så vidt vides ikke forsøgt efterprøvet på et nationalt repræsentativt datamateriale. Hermed forbliver den måske mest centrale hypotese i livsformsanalysen: At der i Danmark findes systematiske sammenhænge mellem individers position i produktionsstrukturen og deres arbejdsværdier og livsstil, som meningsfuldt kan forstås som livsformer, uprøvet.

I denne artikel foretager vi en systematisk empirisk efterprøvning af Højrup's livsformsanalyse, der bidrager til den eksisterende litteratur på tre områder. For det første undersøger vi, med udgangspunkt i flere nationalt repræsentative datamaterialer, om livsformerne findes i den danske befolkning; dvs. *er* livsformerne derude og *hvem* er bærere af de forskellige livsformer? For det andet undersøger vi forandringer i livsformernes udbredelse i Danmark i perioden 1981-2005. Til at analysere forandringer over tid kombinerer vi to datakilder: *Den Danske Værdiundersøgelse* 1981, 1990 og 1999 samt undersøgelserne *Arbejdsliv i Danmark* 1997 og 2005. Disse to datakilder giver mulighed for at følge udviklingen i to af de tre livsformer i Danmark over de seneste ca. 25 år. Der er i perioden sket store forandringer i erhvervsstrukturen i Danmark, og det er hensigten med analysen at studere, hvordan disse forandringer har påvirket udbredelsen af de forskellige livsformer. For det tredje efterprøver vi Højrup's ide om *livsformscentrisme*, som tilsiger, at hver af livsformerne er kendetegnet ved idiosynkratiske og gensidigt udelukkende omverdensforståelser (Højrup 1989). Hermed mener Højrup, at hver livsform lever i sin egen "osteklokke" af særlige holdninger til arbejde og omverden, som ikke deles med de andre livsformer. Vi efterprøver hypotesen om livsformscentrisme ved at undersøge, om individer på samme tid kan være bærere af flere forskellige livsformsorienteringer.

Som metodologisk tilgang benytter vi latentklasseanalysen (Dayton 1999). Denne metodologiske tilgang er velegnet til at belyse de tre forskningsspørgsmål, fordi vi kan identificere de latente, idealtypiske livsformer i vores data, analysere udviklingen i livsformerne i perioden 1981-2005 og teste hypotesen om livsformscentrisme. Vores empiriske analyse viser, for det første, at vi kan identificere en lønarbejder- og karrierelivsform (men, på grund af begrænsninger i vores data, ikke en selverhvervende livsform). For det andet viser

analysen, at forandringer i erhvervssammensætningen i befolkningen i perioden 1981-2005 har medført, at karrierelivsformen er blevet mere udbredt, mens lønarbejderlivsformen er blevet mindre udbredt. For det tredje viser analysen herudover, at der over tid er sket mindre forskydninger i livsformsorienteringer *inden for* forskellige beskæftigelsesgrupper. For det fjerde viser vores analyse, at der ikke er empirisk belæg for hypotesen om livsformscentrisme.

I det næste afsnit præsenterer vi livsformsanalysen. I afsnit 3 beskriver vi de anvendte datasæt og variable. I afsnit 4 præsenterer vi den metodologiske tilgang, mens vi i afsnit 5 diskuterer resultaterne af den empiriske analyse. I afsnit 6 sammenfatter vi analysens resultater.

Livsformsanalysen

Livsformsanalysen udspringer af en strukturmarxistisk udlægning af forholdet mellem produktionsmåde og samfundsstruktur (Højrup 1983a, 1983b, 1984, 1989, 1992; Christensen og Højrup 1989). Højrup argumenterer for, at det kapitalistiske samfunds produktionsmåder og især relationen mellem ejerskab af produktionsmidlerne og arbejdsprocessens organisering skaber nogle overordnede grupperinger i den måde, hvorpå individer er beskæftiget og forholder sig til deres arbejde og omverden. Disse grupperinger indbefatter ikke kun ligheder i fysiske arbejdsforhold, men også ligheder i livsstil, ideologi og kulturel praksis. Grupperingerne betegner Højrup som:

“(...) en række ideologibærende livsforme(r), fyldt af hver deres koherente helhed af klassespecifik praksis“, inden for hvilke individer “(...) handler meningsfuldt ud fra hver deres ideologiske begrebsunivers (...)” (Højrup 1984:198).

Højrup udleder tre arketyperiske livsformer: lønarbejderlivsformen, den karrierebundne livsform og den selverhvervende livsform. De tre livsformer adskiller sig fra hinanden ved at have kvalitativt forskellige positioner i produktionsstrukturen og forskellige holdninger til arbejde.

Lønarbejderlivsformen

Karakteristisk for bærere af lønarbejderlivsformen er, ifølge Højrup, at de hverken besidder produktionsmidlerne eller behersker arbejdsprocessen. De er underordnet den kapitalistiske produktionsmådes kapital-lønarbejdeforhold og har ikke noget egentligt forhold til det producerede. Arbejdet har for bærere af denne livsform udelukkende det formål at gøre fritidslivet muligt og meningsfuldt, og der skelnes derfor skarpt mellem det *produktive* og det *reproduktive*. Højrup taler om en dualistisk model mellem arbejde og fritid, hvor bærere af lønarbejderlivsformen ekstrapolerer de to begreber i et relationelt forhold mellem *pligt* (ydre tilskyndelse) og *lyst* (indre tilfredsstillelse), hvor

begge er nødvendige for at være gensidigt meningsgivende: "Arbejdet og ikke-arbejde henter deres begrebsindhold i hinanden, som omvendte spejlbilleder kunne man sige" (Højrup 1984:210). Det meningsfulde liv realiseres i fritids-sfæren, og bærere af lønarbejderlivsformen har derfor ikke noget ideologisk fællesskab med deres "livsformsfæller". Fritiden bruges til at forbruge, tage på ferie, købe tøj/mad etc., og herigennem reproduceres rammerne for det produktive arbejde. Familien danner, i kontrast til den selverhvervende livsform (se nedenfor), rammen om den reproduktive sfære, som normalt er afsondret fra arbejdslivet (Højrup 1983a, 1984).

Den karrierebundne livsform

Arbejdet er for den karrierebundne livsform, ligesom for lønarbejderlivsformen, funderet i lønarbejde. Men, hvor arbejderlivsformen typisk er tilknyttet den fysiske produktion, er den karrierebundne livsform oftest knyttet til "immateriel" produktion gennem administrativt arbejde og ledelsesfunktioner. Den karrierebundne livsform er, modsat lønarbejderlivsformen, baseret på specialiserede kvalifikationer og opererer inden for et hierarki, hvor advancement er muligt. I den karrierebundne livsform er skellet mellem produktive og reproduktive aktiviteter ikke skarpt fordi bæreren ofte vil bruge fritiden på at forbedre kvalifikationer, som er gunstige for yderligere advancement. Derfor opfatter bærere af den karrierebundne livsform arbejde som et middel til selvrealisering (Højrup 1983a:185).

Den selverhvervende livsform

Bærere af den selverhvervende livsform er karakteriseret ved, at de selv ejer, kontrollerer og disponerer over produktionsenhed og arbejdsindsats. Den selverhvervende livsform er ifølge Højrup en overlevering fra det før-kapitalistiske samfunds *enkle produktionsmåde*, og der er ofte tale om en enkeltmandsvirksomhed eller en virksomhed, hvor familien indgår i produktionsenheden (f.eks. landbrug, fiskeri eller håndværk). Karakteristisk for denne livsform er, at der ikke opereres med et skarpt skel mellem "produktion" og "reproduktion" og dermed mellem arbejde og fritid. Derfor opfattes arbejdet ikke som en eksplicit pligt, men som en del af det daglige virke. Formålet med familievirksomheden i den selverhvervende livsform er, ifølge Højrup, at "(...) opretholde muligheden for at være selverhvervende. Den er et middel, der er sit eget mål" (Højrup 1984:202). Af denne årsag er det dybereliggende formål med det daglige virke ikke at ekspandere virksomheden, men derimod at sikre kontinuitet, og de sociale og familiære relationer i forbindelse med arbejdet har derfor en fremtrædende rolle i den selverhvervende livsform.

Livsformscentrisme

De tre livsformer er ifølge Højrup kvalitativt forskellige med hensyn til deres arbejdsforhold, holdning til arbejdets værdi og skel mellem arbejde og fritid.

Herudover er bærerne af livsformerne karakteriseret ved *livsformscentrisme*, dvs. at de opfatter og fortolker deres omverden ud fra deres egen livsforms idiosynkratiske værdier og praksis (Højrup 1989). Denne livsformscentrisme skyldes livsformernes forskellige positioner i produktionsstrukturen og betyder, at de hver især befinder sig i en slags mental "osteklokke", hvor de er ude af stand til at afkode de andre livsformers omverdenssyn og praksis. En teoretisk konsekvens af livsformscentrismen er derfor, at individer kun kan være bærere af én livsforms værdier og praksis.

Forandringer i livsformerne over tid

Højrup argumenterer for, at de tre livsformer udspringer af den kapitalistiske produktionsmåde (Højrup 1983a, 1983b, 1984). Han specificerer imidlertid ikke, hvor stor en andel af befolkningen, der er bærere af de forskellige livsformer, eller hvordan andelen af bærere af de forskellige livsformer forandrer sig i takt med samfundsudviklingen. Men, da produktionsstrukturen er livsformernes fundament, må det forventes, at forandringer i denne struktur over tid også påvirker de forskellige livsformers eksistensmuligheder. I den danske kontekst må især reduktionen i de primære (landbrug, fiskeri, etc.) og sekundære (industri) erhverv og væksten i de tertiære (service) erhverv i efterkrigstiden forventes at spille en væsentlig rolle (Bell 1999; Gershuny 2000). Denne forskydning i produktionsstrukturen har medført, at de strukturelle eksistensmuligheder for de tre livsformer er forandret. Således må man forvente, at de forringede strukturelle betingelser for de primære og sekundære erhverv har betydet, at der over tid er blevet færre bærere af den selverhvervende livsform og lønarbejderlivsformen i Danmark. Til gengæld har der i efterkrigstiden været en stor vækst og intern differentiering i de tertiære serviceerhverv. Denne udvikling har forbedret de strukturelle betingelser for den karriereorienterede livsform, hvilket må formodes at have ledt til en vækst i antallet af bærere af denne livsformsorientering.

En anden dimension af forandring over tid vedrører forandringer i livsformsorientering *inden for* forskellige dele af produktionsstrukturen. Denne type forandring omhandler, hvorvidt ændringer i indholdet af forskellige typer beskæftigelse medfører, at sammenhængen mellem beskæftigelsesposition og livsformsorientering også forandres. Generelt har "arbejder-" og "leder"-jobs ikke det samme indhold eller organisering som tidligere. Der er i de fleste jobs på det danske arbejdsmarked kommet en øget fokus på kontinuerlig opkvalificering og personlig udvikling. Herudover er "arbejder"-jobs blevet mindre manuelle, og arbejdere er i stigende grad blevet medejere af deres egen virksomhed og, gennem private investeringer og arbejdsmarkedspensionsordninger, aktionærer i andre virksomheder. Derfor er skellet mellem ejere af produktionsmidlerne (dvs. "kapitalister") og arbejdere, som er centralt i den teoretiske udledning af de forskellige livsformer, blevet mere uklart. På det empiriske niveau må vi derfor forvente, at disse forandringer i perio-

den 1981-2005 har medført, at der også *inden for* forskellige erhvervsgrupper (arbejdere, funktionærer, ledere, etc.) er sket et fald i lønarbejderorienteringen og en stigning i karriereorienteringen.

Hypoteser

Livsformsanalysen giver anledning til en række hypoteser, som vi vil belyse i den empiriske analyse. Disse hypoteser relaterer sig til livsformernes empiriske forekomst, forandringer i deres udbredelse i befolkningen over tid og ideen om livsformscentrisme.

1. Livsformerne er teoretiske idealtyper, men vi forventer at kunne identificere latente grupperinger af arbejdsværdier i befolkningen, som ligner livsformerne. På grund af begrænsninger i vores data beskrevet nedenfor, forventer vi imidlertid kun at kunne identificere lønarbejder- og karrierelivsformen.
2. Livsformsanalysen bygger på antagelsen om, at individers position i produktionsstrukturen former deres arbejdsværdier og dermed deres livsformsorientering. Derfor forventer vi, at der vil være en høj grad af overensstemmelse mellem individers faktiske beskæftigelsesposition og deres arbejdsværdier.
3. Vi forventer, på baggrund af strukturelle forandringer i sammensætningen af arbejdsstyrken i perioden 1981-2005, at andelen af befolkningen med lønarbejderorientering er blevet mindre og andelen med karriereorientering er blevet større.
4. Vi forventer desuden, at der i perioden 1981-2005, som følge af forandringer i jobindhold og ejerforhold, generelt er sket et fald i graden af lønarbejderorientering og en stigning i graden af karriereorientering *inden for* forskellige beskæftigelsespositioner (her faglærte og ufaglærte arbejdere, funktionærer, ledere, selvstændige).
5. Vi forventer, med udgangspunkt i hypotesen om livsformscentrisme, at individer kun kan være bærere af én livsform. I den empiriske analyse efterprøver vi denne hypotese ved at teste, om de forskellige latente grupperinger af arbejdsværdier er korrelerede eller uafhængige af hinanden.

Data og variable

Vi benytter to datakilder: Den danske Værdiundersøgelse (DDV) 1981, 1990 og 1999 og *Arbejdsliv i Danmark* (AD) undersøgelserne fra 1997 og 2005 (for mere information se Gundelach, 2002, 2004; *Arbejdsliv i Danmark*, 1997, 2005). Fordelen ved at kombinere disse to datakilder er dels, at vi kan reproducere analysen på flere uafhængige datasæt, og dels at vi med data for 1981, 1990, 1997, 1999 og 2005 kan konstruere en tidsserie, med hvilken vi kan analysere forandringer i livsformernes kvantitative udbredelse over tid. I DDV og AD er respondenterne, udover en række spørgsmål om demografiske, socioøkonomiske og familiemæssige forhold, blevet spurgt om deres opfattelse af vigtigheden af en række forskellige aspekter ved et job. En række af disse holdnings-

spørgsmål er stort set identiske i de to undersøgelser, og DDV og AD kan derfor kombineres i en samlet analyse. De anvendte variable i vores analyse er beskrevet nedenfor. Størrelsen på vores analysedatasæt, som kombinerer DDV og AD, er 5652 voksne respondenter fordelt på DDV81 (1166 respondenter), DDV90 (1028 respondenter), DDV99 (1018 respondenter), AD97 (996 respondenter) og AD05 (1444 respondenter).

Variable

Vi benytter to typer variable i analysen: En række holdningsvariable ("items") til at identificere livsformerne samt en række socioøkonomiske variable til at efterprøve, om respondenternes livsformsorientering stemmer overens med deres faktiske beskæftigelsesposition.

Operationalisering af livsformerne

Respondenterne blev i DDV spurgt: "Jeg viser Dem her et kort med en række udsagn, som nogle mennesker mener er vigtige i forbindelse med et job. Hvilke er for Dem vigtige i forbindelse med et job?". Respondenterne kunne herefter vælge mellem 16 forskellige aspekter ved et job, som de kunne angive som værende vigtige (respondenterne kunne vælge flere svar). I AD blev respondenterne spurgt: "Nu vil jeg spørge Dem, hvilken vægt De personligt lægger på en række forhold ved et job". Respondenterne blev bedt om at tilkendegive deres synspunkt på en ordinal skala med svarmulighederne 1 = slet ikke vigtigt, 2 = ikke vigtigt, 3 = hverken vigtigt eller ikke vigtigt, 4 = vigtigt og 5 = meget vigtigt (respondenterne kunne også vælge "ved ikke", men disse observationer er ekskluderet fra analysen).

De seks forhold ved et job, som respondenterne i både DDV og AD blev bedt om at udtrykke vigtigheden af, er: 1) løn, 2) advancement, 3) tryghed i ansættelsen, 4) bekvem arbejdstid, 5) at kunne udrette noget og 6) have et interessant job. Disse items indfanger en række centrale forskelle på især lønarbejder- og karrierelivsformen. Bærere af lønarbejderlivsformen, hvor arbejdet hovedsageligt er et middel til at realisere sig selv i fritiden, burde prioritere en bekvem arbejdstid, tryghed i ansættelsen og løn, men de burde ikke lægge vægt på advancementmuligheder, at kunne udrette noget og have et interessant job (Andersen 1993:75-88). Prioriteringen burde (måske med undtagelse af betydningen af løn) være omvendt for bærere af karrierelivsformen, der især burde lægge vægt på arbejdet som en mulighed for advancement, selvrealisering og på at kunne gøre en forskel. Ingen af vores items (eller andre items i DDV og AD) er velegnede til at indkredse den selverhvervende livsform. Derfor kan vi i den empiriske analyse ikke udtale os om forekomsten af denne livsform eller kvantitative forandringer i andelen af bærere af denne livsform over tid. Man kunne også have ønsket sig flere variable til belysning af livsformerne. Dette er desværre ikke muligt, hvis der skal foretages sammenligninger over tid, dvs. hvis man vil benytte data fra alle paneler fra både DDV og AD.

Tabel 1. Vigtighed af forskellige forhold ved arbejde og kontrolvariable efter år. Procent

År:	1981 (DDV)	1990 (DDV)	1997 (AD)	1999 (DDV)	2005 (AD)
Løn	51,6	55,6	55,7	53,9	59,6
Avancement	17,3	16,0	44,3	17,2	41,6
Tryghed i ansættelsen	52,1	52,3	37,6	50,2	31,2
Bekvem arbejdstid	41,3	32,2	50,9	32,1	60,9
At kunne udrette noget	53,7	56,1	35,2	55,2	26,0
Et interessant job	56,3	63,8	60,4	65,0	59,1
Selvstændig	4,7	7,4	4,2	3,3	8,0
Leder	4,2	7,1	15,4	6,9	17,3
Funktionær	24,8	32,3	26,9	32,8	27,9
Faglært arbejder	11,3	6,6	8,8	8,3	4,8
Ufaglært arbejder	12,3	6,6	8,8	8,3	4,8
Ledig/uden for arbejdsstyrken	42,6	35,8	36,8	40,5	36,4
Gift eller i parforhold	67,0	67,2	68,0	67,5	76,2
Køn (= mand)	50,6	50,0	54,6	50,9	52,3
Gns. alder i år	40,5	44,0	45,3	45,6	45,0

Note. N = 5652. DDV = Den danske Værdiundersøgelse, AD = Arbejdsliv i Danmark.

Tabel 1 viser marginalfordelinger for de seks items i 1981, 1990, 1997, 1999 og 2005, samt fordelingen af de socioøkonomiske og demografiske kontrolvariable. I DDV er de seks items binære (valgt = 1 /ikke valgt = 0), mens de i AD er ordinale. For at kunne sammenligne respondenternes svar i DDV og AD har vi omkodet de seks items i AD til binære variable sådan, at respondenter, der svarer, at et forhold ved et job enten er "vigtigt" eller "meget vigtigt" (4 eller 5) tildeles værdien 1, mens respondenter, der giver andre svar (dvs. 1, 2 eller 3), tildeles værdien 0. Det fremgår af tabel 1, at der er betydelig variation i hvor høj grad respondenterne angiver de forskellige aspekter af et job som vigtige. Det er ligeledes ud fra marginalfordelingerne svært at identificere nogen entydig udvikling over tid med hensyn til, hvilke aspekter ved et arbejde som respondenterne finder vigtige.

Socioøkonomiske og demografiske baggrundskarakteristika

Ud over de seks items, der bruges til at operationalisere lønarbejder- og karrierelivsformen, medtager vi fire socioøkonomiske og demografiske kontrolvariable. Disse variable benyttes i analysen til at vurdere om der, som beskrevet i hypotese 2, er en sammenhæng mellem respondenternes beskæftigelsesposition og deres livsformsorientering. Som det fremgår af tabel 1, er respondenternes erhvervs-mæssige position opdelt i seks forskellige grupper: Selvstæn-

dig, leder, funktionær, faglært arbejder, ufaglært arbejder og ledig/uden for arbejdsstyrken. Herudover er der medtaget en dummyvariabel for, om respondenter er gift/samboende (= 1) eller enlig (= 0). Endelig kontrollerer vi også for køn og alder målt i år.

Metodologisk tilgang

Livsformerne kan opfattes som latente grupper med hver deres sæt af arbejds-værdier og objektiv social position i produktionsstrukturen. Der findes en række analyseteknikker som, på baggrund af observerede items, kan identificere latente grupper (se Jæger 2006). I denne artikel benytter vi latentklassemodellen og den dertilhørende latentklasseregression til at identificere de forskellige livsformer (f.eks. Hageaars 1993; Dayton 1999). I appendiksen beskriver vi, hvordan latentklassemodellen estimeres, mens vi her nøjes med at præsentere intuitionen bag analysemetoden.

Ideen bag latentklasseanalysen er, at respondenterne, på baggrund af kombinationen af deres svar på de seks spørgsmål om, hvilke forhold ved et arbejde de finder vigtige, kan placeres i én blandt flere latente grupper eller *klasser*. Hver latent klasse indfanger en underliggende gruppering af individer i data-materialet, som har samme opfattelse af, hvilke forhold ved et arbejde der er særligt vigtige. Som beskrevet ovenfor, forventer vi på baggrund af de seks items at kunne identificere en *lønarbejder-* og en *karrierelivsform*, men ikke en selverhvervende livsform.

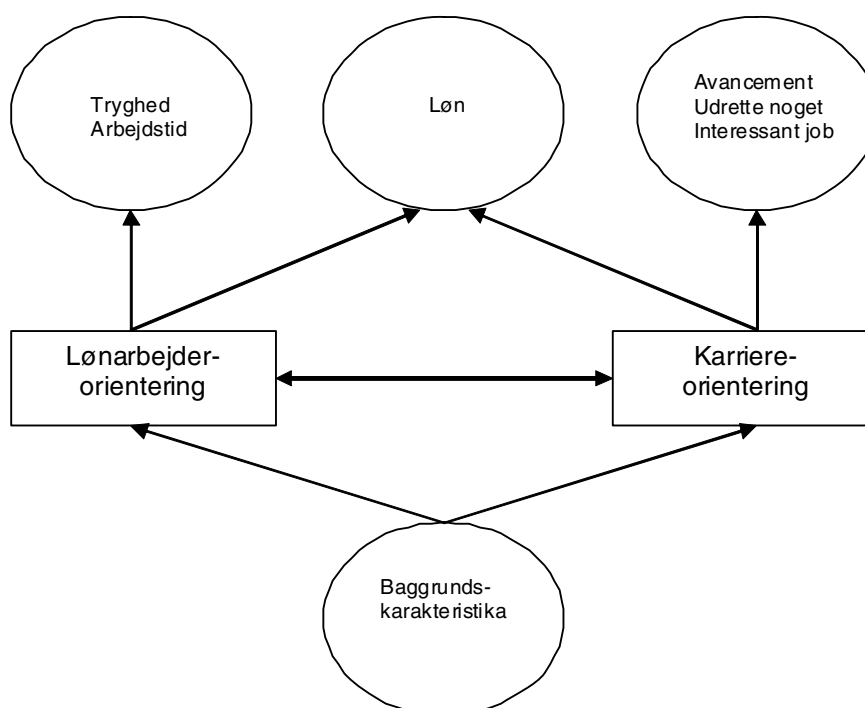
Latentklasseanalysen producerer to sæt estimater, som er vigtige i vores analyse. Det første sæt estimater er de *betingede sandsynligheder* for, givet medlemskab af en bestemt latent klasse, at fremhæve hvert af de seks items som vigtige. Hver af de latente klasser har deres egen profil forstået som en tilbøjelighed til at vurdere nogle af de seks forhold ved et arbejde som væsentlige og andre som uvæsentlige (f.eks. burde respondenter med latent karriereorientering vurdere muligheden for advancement som vigtig, mens dette aspekt ikke er vigtigt for respondenter med latent lønarbejderorientering).

Det andet sæt af estimater er *regressionskoefficienter* fra en regression af latentklassemedlemskab på de socioøkonomiske og demografiske baggrundskarakteristika (beskæftigelsesposition, ægteskabelig status, køn og alder). Latentklasseanalysen identificerer latente grupper i data, men ofte er man også interesseret i at undersøge, hvilke faktorer der påvirker sandsynligheden for at befinde sig i den ene frem for den anden latente klasse (f.eks. burde personer i lederjobs være mere tilbøjelige til at være karriereorienterede end ufaglærte arbejdere). Latentklasseregressionen er en udvidelse af den normale latentklassemodel, der kan bruges til at analysere, om andre forklarende variable har indflydelse på, hvilken latent klasse respondenterne befinder sig i.

Resultater

Vi præsenterer resultaterne fra den empiriske analyse i tre afsnit. I det første afsnit beskriver vi resultaterne af latentklasseanalysen, dvs. hvilke latente livsformsgrupper vi kan identificere på baggrund af de seks items om respondenternes holdninger til vigtigheden af forskellige aspekter ved et arbejde (hypotese 1). Herudover analyserer vi sammenhængen mellem respondenternes livsformsorientering og deres beskæftigelsesposition (hypotese 2). I det andet afsnit analyserer vi udviklingen i livsformernes udbredelse i perioden 1981-2005 og forskydninger i livsformsorienteringer inden for forskellige beskæftigelsesgrupper (hypotese 3 og 4). I det tredje afsnit undersøger vi hypotesen om livsformscentrisme, dvs. hypotesen om at individer kun er bærere af én livsformsorientering (hypotese 5).

Figur 1. Illustration af latentklassemodellen

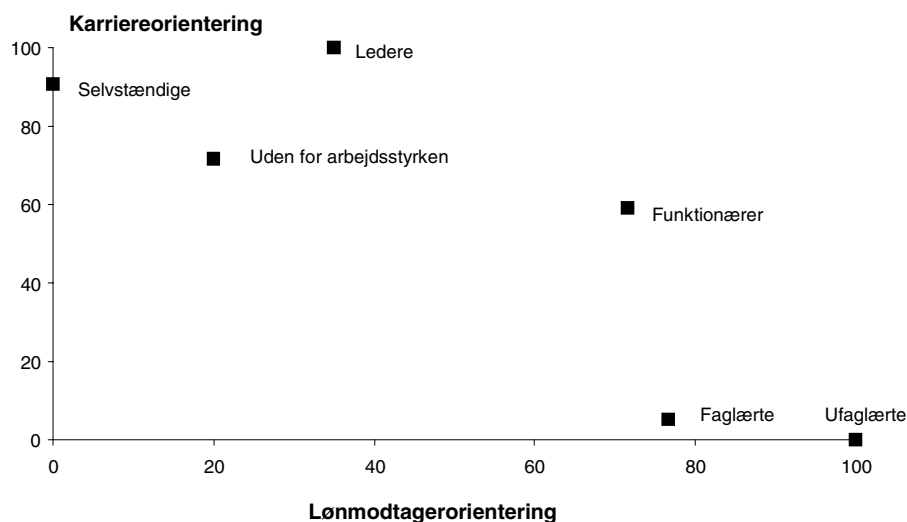

Figur 1 illustrerer resultaterne af latentklasseanalysen, mens tabel A1 i appendiksen viser parameterestimer for, hvordan de seks items skalerer på to livsformsorienteringer. Vi finder, som forventet i hypotese 1, to livsformsorienteringer: en *lønarbejder-* og en *karriereorientering*. Respondenter, som tilhører den

latente klasse med *lønarbejderorientering*, har en høj sandsynlighed for at mene, at tryghed i ansættelsen, en bekvem arbejdstid og en god løn er vigtige aspekter ved et arbejde (se tabel A1). Til gengæld fokuserer respondenter med denne orientering ikke på muligheden for at kunne avancere, udrette noget eller have et interessant job. Omvendt mener respondenter, som tilhører den latente gruppe med *karriereorientering*, at muligheden for advancement, god løn, at kunne udrette noget og det at have et interessant job er vigtige aspekter ved et job. Til gengæld går disse respondenter ikke op i tryghed i ansættelsen eller i at have en bekvem arbejdstid. Et interessant resultat er, at begge livsformsorienteringer fremhæver god løn som et vigtigt aspekt ved et job.

Figur 2. Gennemsnitlig livsformsorientering efter beskæftigelsesgruppe

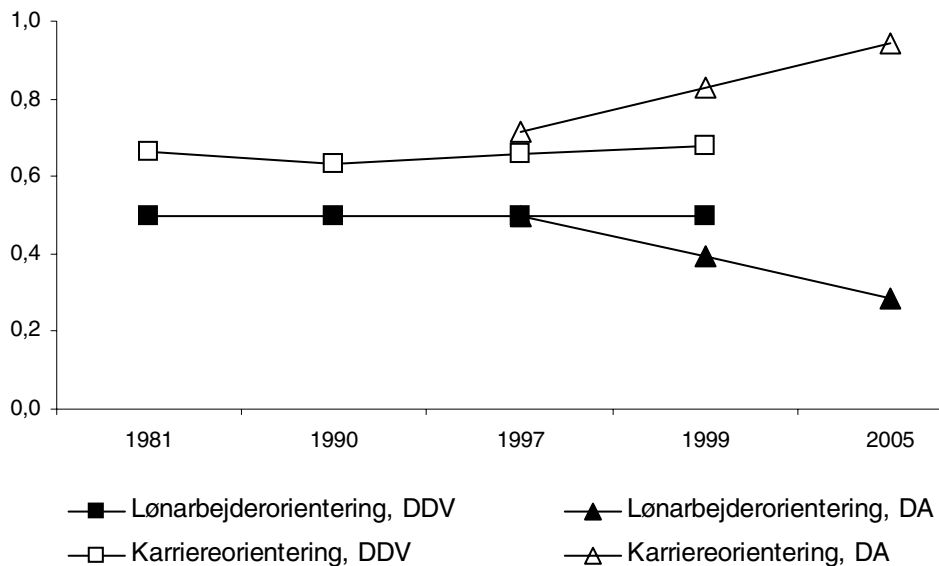

Note. Beskæftigelseskategoriernes er placeret efter deres log-odds ratio for at tilhøre de to livsformsorienteringer. De to skalaer er reskaleret til at have middelværdi 50 og bredde 100.

Den empiriske analyse viser, at der findes to livsformsorienteringer i vores data. Men, som beskrevet i hypotese 2, forventer vi også, at respondenternes livsformsorientering stemmer overens med deres faktiske beskæftigelsesposition. Figur 2 viser i standardiseret form de seks forskellige beskæftigelsespositioners gennemsnitlige tilhørsforhold til hver af de to livsformsorienteringer. Det fremgår af figuren, at der er en relativ stor overensstemmelse mellem respondenternes livsformsorientering og deres faktiske beskæftigelsesposition. Faglærte og ufaglærte arbejdere scorer højt på lønarbejderorienteringen, men lavt på karriereorienteringen. Omvendt er især ledere og selvstændige meget tilbøjelige til at være karriereorienterede, men ikke særligt lønarbejderorienterede. Funktionærer og personer uden for arbejdsstyrken

synes at være bærere af begge livsformsorienteringer. Funktionærer ligger middelhøjt på både lønarbejder- og karriereorienteringen, mens personer uden for arbejdsstyrken er relativt karriereorienterede og ikke særlig lønarbejderorienterede. Grupperne af funktionærer og personer uden for arbejdsstyrken er begge relativt heterogene, hvilket måske kan forklare deres kombinerede lønarbejder- og karriereorientering. Men, for de mere homogene beskæftigelsesgrupper (arbejdere, ledere, selvstændige) finder vi, som forventet i hypotese 2, en høj grad af overensstemmelse mellem beskæftigelsesposition og livsformsorientering.

Figur 3. Andel i befolkningen med lønarbejder- og karriereorientering 1981-2005.

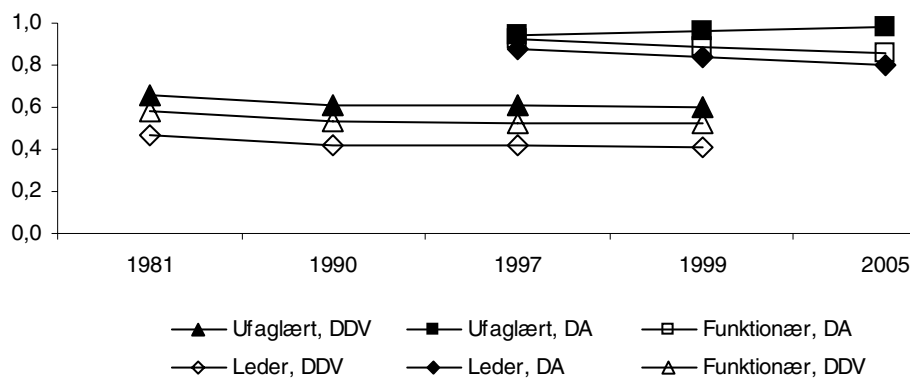
Note. Tallene for DDV97 og for AD99 er interpolationer.

Hypotese 3 tilsiger, at strukturelle forandringer på arbejdsmarkedet i perioden 1981-2005 skulle lede til et generelt fald i andelen af befolkningen, som er lønarbejderorienteret, og en stigning i andelen, som er karriereorienteret. Figur 3 viser udviklingen i procent over tid i andelen af respondenterne i DDV og AD, som tilhører hver af de to latente livsformsorienteringer. Bemærk, at fordi respondenterne i latentklassemodellen godt kan tilhøre begge orienteringer, summerer tallene ikke til 100 procent. Figuren viser, at i 1981 tilhørte 50 procent af respondenterne den latente klasse med lønarbejderorientering,

mens ca. 66 procent tilhørte klassen med karriereorientering. Figuren viser også, at andelen med lønarbejderorientering lå stabilt på omkring 50 procent frem til 1997, hvorefter den begynder at falde. Det er især i AD, at der observeres et stort fald i andelen med lønarbejderorientering i perioden 1997-2005 fra omkring 50 til omkring 30 procent af respondenterne. Som forventet observerer vi også en stigning i andelen af befolkningen, der er karriereorienteret. Der ses et svagt fald fra ca. 66 til ca. 63 procent i perioden 1981-1990, hvorefter andelen med karriereorientering stiger konstant frem til ca. 94 procent i 2005. Dermed er næsten alle (også) karriereorienterede i 2005. Samlet set synes resultaterne fra den empiriske analyse at støtte hypotese 3.

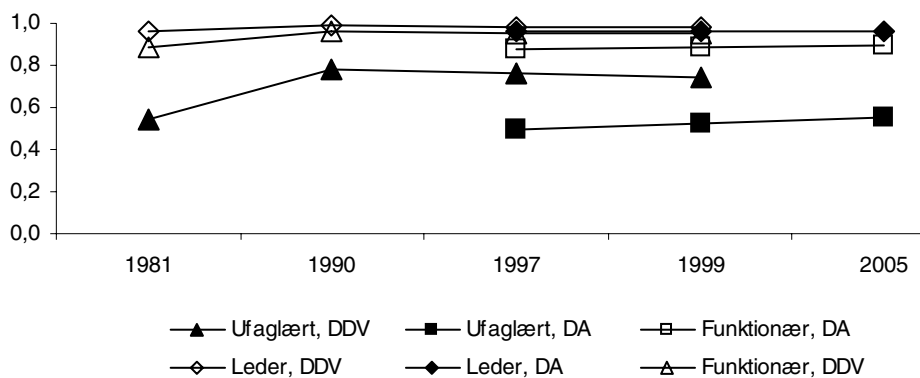
Figur 4. Udvikling i lønarbejderorientering 1981-2005 inden for beskæftigelsesgrupper

Note. Tallene i figuren er beregnet for en 45-årig mand i parforhold. Tallene for DDV97 og for AD99 er interpolationer.

Hypotese 4 vedrører udviklingen i livsformsorientering over tid *inden for* de forskellige beskæftigelsespositioner. Hypotesen tilsiger, at tendensen hen imod større heterogenitet i jobindhold og ejerforhold inden for beskæftigelsesgrupperne leder til en svækkelse af lønarbejderorienteringen og en styrkelse af karriereorienteringen. Figur 4 og 5 viser udviklingen i lønarbejder- og karriereorientering i perioden 1981-2005 for ufaglærte arbejdere, funktionærer og ledere. Udviklingen for faglærte arbejdere er ikke vist, fordi den ligner udviklingen for ufaglærte arbejdere, og udviklingen for selvstændige og gruppen af personer uden for arbejdsmarkedet er ikke vist, fordi de er mindre teoretisk relevante (eftersom vi ikke analyserer den selverhvervende livsform). Figur 4 viser, for det første, at der, for fastholdte karakteristika på de forskellige kontrolvariable, er forskel på DDV og DA i de marginale andele af de tre beskæftigelsesgrupper med lønarbejderorientering, og, for det andet, at den

Figur 5. Udvikling i karriereorientering 1981-2005 inden for beskæftigelsesgrupper

Note. Tallene i figuren er beregnet for en 45-årig mand i parforhold. Tallene for DDV97 og for AD99 er interpolationer. Tallene er endvidere beregnet for en person, der ikke er lønarbejderorienteret.

relative rangordning af beskæftigelsesgrupperne er den samme i begge undersøgelser. Gruppen af ufaglærte arbejdere har den højeste andel med lønarbejderorientering. Herefter kommer funktionærer og ledere, som har den laveste andel med lønarbejderorientering. I DDV og, med undtagelse af gruppen af ufaglærte, også i DA, observeres i perioden 1981-2005 et *svagt fald* i andelen med lønarbejderorientering inden for de tre beskæftigelsesgrupper. Der er med andre ord en svag tendens til, at lønarbejderlivsformen er blevet mindre forankret blandt ufaglærte arbejdere, funktionærer og ledere (tendensen er den samme for faglærte arbejdere og selvstændige).

Figur 5 viser samme tendens for udviklingen i den karriereorienterede livsform, men med omvendt fortegn. Her gælder, at der, især i den første del af perioden 1981-2005, har været en svag stigning i udbredelsen af karriereorientering inden for grupperne af ufaglærte arbejdere, funktionærer og ledere. Tendensen er den samme for faglærte arbejdere og selvstændige. Den eneste undtagelse herfra er ufaglærte arbejdere i DDV, hvor der observeres en høj stigning fra 1981-1990 og et svagt fald derefter. Overordnet set viser vores analyse et svagt fald i lønarbejderorientering og en svag stigning i karriereorientering *inden for de forskellige beskæftigelsesgrupper*, hvilket er i overensstemmelse med hypotese 4. Det er dog bemærkelsesværdigt, at der over en periode på ca. 25 år ikke er sket større forskydninger i forekomsten af de to livsformsorienteringer.

I den sidste del af den empiriske analyse efterprøver vi hypotese 5 om *livsformscentrisme*, dvs. at individer er bærere af én og ikke flere livsformsorienteringer. Vi undersøger denne hypotese ved at teste, om lønarbejder- og karrie-

reorienteringen er empirisk korrelerede i latentklassemodellen, og om denne korrelation forandrer sig over tid. En korrelation mellem de to livsformsorienteringer kan fortolkes sådan, at respondenter tenderer til at have samme relative placering på de to livsformsorienteringer; dvs. at en tilbøjelighed til at være lønarbejderorienteret hænger sammen med en tilbøjelighed til at være karriereorienteret. Dette resultat taler imod Højrup's hypotese om livsformscentrisme, der tilsiger, at individer kun kan være bærere af én livsform. Hvis korrelationen ændrer sig over tid fortæller det os, at tendensen til at være både lønarbejder- og karriereorienteret ikke er stabil over tid, men enten bliver stærkere eller svagere.

I bunden af tabel A2 viser vi de estimerede parametre for trevejsinteraktioner mellem de to livsformsorienteringer og surveyår. Disse interaktionsparametre, hvor 1981 er referenceåret, er, med undtagelse af 1997, statistisk signifikante og negative. 1981 (1990 = -1.13; 1999 = -1.62; 2005 = -1.58). Det betyder, at de to livsformsorienteringer bliver *mindre* korrelerede over tid, dvs. at tilbøjeligheden til både at være lønarbejder- og karriereorienteret aftager. Denne udvikling kan muligvis tilskrives den omstændighed, at lønarbejderorienteringen overordnet set er på retur, mens karriereorienteringen er i vækst, og at de strukturelle betingelser for, at de to livsformsorienteringer kan "overlappe", er under afvikling.

Konklusion

Denne artikel har efterprøvet en række centrale teoretiske hypoteser i Thomas Højrup's livsformsanalyse. Livsformsanalysen er et potentielt nyttigt, men endnu ikke empirisk efterprøvet supplement til den eksisterende sociologiske litteratur om livsstil og arbejdsværdier. Vi undersøger en række aspekter ved livsformsanalysen: At de idealtypiske træk ved livsformernes arbejdsværdier kan genfindes empirisk, og at livsformsorientering stemmer overens med faktisk beskæftigelsesposition, at den kvantitative udbredelse af de forskellige livsformsorienteringer i befolkningen og inden for specifikke beskæftigelsesgrupper forandrer sig over tid, og endelig hypotesen om at individer er bærere af én og ikke flere livsformsorienteringer. Til at analysere disse forsknings spørgsmål kombinerer vi data fra to undersøgelser: *Den Danske Værdiundersøgelse* og *Arbejdsliv i Danmark*, der giver os mulighed for at operationalisere to af de tre livsformer, studere deres kvantitative udvikling i perioden 1981-2005 og teste om individer er bærere af en eller flere livsformer.

Vores analyse viser, for det første, at vi kan identificere lønarbejder- og karrierelivsformen, men ikke, grundet dataproblemer, den selverhvervende livsform. Individer, som er bærere af lønarbejderlivsformen, fokuser især på tryghed i ansættelsen, at jobbet har en bekvem arbejdstid og at lønnen er god. I modsætning hertil lægger bærere af den karriereorienterede livsform vægt på, at et job giver mulighed for advancement, at jobbet er interessant, at man kan udrette noget og at lønnen er god. For det andet viser vores analyse, at der

er en relativt stærk sammenhæng mellem individers livsformsorientering og deres faktiske beskæftigelsessituation. For det tredje viser vores analyse, at andelen af befolkningen, som er lønarbejderorienteret, er faldet i perioden 1981-2005 mens andelen, som er karriereorienteret, er steget. For det fjerde viser analysen også, at der inden for forskellige beskæftigelsespositioner er en tendens til, at lønarbejderorienteringen er blevet svagere og karriereorienteringen er blevet stærkere. Faldet i lønarbejderorientering i Danmark i perioden 1981-2005 skyldes derfor først og fremmest, at der i perioden er blevet færre "arbejder"-jobs, som opretholder denne livsformsorientering, og kun i mindre grad at de "arbejdere", som findes, med tiden er blevet mindre lønarbejderorienterede. På samme måde skyldes den generelle stigning i karriereorienteringen først og fremmest, at der er blevet flere beskæftigelsesgrupper på arbejdsmarkedet, som understøtter denne livsformsorientering. For det femte viser vores analyse, at Højrupps hypotese om livsformscentrisme ikke passer på vores data. Vi finder, at lønarbejder- og karriereorienteringen er empirisk korrelerede, hvilket betyder, at individer på samme tid godt kan have begge livsformsorienteringer. Korrelationen mellem de to livsformsorienteringer er dog aftagende i perioden 1981-2005. Denne udvikling kan fortolkes i retning af, tendensen til, at individer har begge livsformsorienteringer, er aftagende. Udviklingen skyldes sandsynligvis, at lønarbejderlivsformen generelt er på retur i Danmark.

Overordnet set viser vores analyse, at vi empirisk kan identificere to ud af tre livsformsorienteringer. Dette resultat understreger den grundlæggende empiriske relevans af livsformsanalysen som et supplement til eksisterende sociologiske forklaringsmodeller for livsstil og arbejdsværdier. Livsformsanalysens teoretiske bidrag er i denne sammenhæng dens sammenkædning af livsformernes socioøkonomiske fundament og deres kulturelle og værdimæssige orienteringer. Vores empiriske resultater understreger, at livsformerne ikke er statiske størrelser, men forandrer sig i takt med samfundsudviklingen. Livsformerne afhænger af erhvervssammensætningen i befolkningen, og derfor vil forekomsten af de forskellige livsformsorienteringer være under konstant forandring. Det er dog bemærkelsesværdigt, at forandringerne over tid i udbredelsen af lønarbejder- og karriereorienteringen først og fremmest er drevet af strukturelle forandringer i sammensætningen af arbejdsstyrken og kun i mindre grad af forandringer i livsformsorienteringen *inden for* forskellige beskæftigelsesgrupper. Dette resultat er imidlertid i fuld overensstemmelse med livsformsanalysen.

Vores analyse er forbundet med flere vigtige begrænsninger. For det første kan vi kun analysere to ud af de tre grundlæggende livsformer. Det ville være ønskeligt at inkludere den selverhvervende livsform i analysen. Det er ligeledes uklart, hvilken betydning vores manglende inklusion af den selverhvervende livsform har for analysens empiriske resultater. Hvis vi antager, at nogle respondenter i virkeligheden er bærere af den selverhvervende livs-

form, er disse respondenter „fejlklassificeret“ i vores analyse. Givet den aktuelle mangel på data, som kan belyse den selverhvervende livsform, bør fremtidige undersøgelser designes til at også at indfange denne livsform. For det andet er det meget sandsynligt, at der empirisk vil findes blandformer mellem de tre eksisterende livsformer og at der med tiden fremkommer kvalitativt nye livsformer. Vores analyse viser, at individer tenderer til at være både lønarbejder- og karriereorienterede. Men, det er også muligt, især på baggrund af væksten og diversificeringen af den tertiære servicesektor, at helt nye livsformer opstår.

Kommentar

Forfatterne takker en anonym bedømmer fra *Dansk Sociologi*, Thomas Højrup, Marie Dam Mortensøn, Niels Ploug, Torben Fridberg og Paul Bingley for gode og konstruktive kommentarer. Under udarbejdelse af artiklen er anvendt datamateriale fra "Arbejdsliv i Danmark (ISSP 1997)" og "Arbejdsliv i Danmark (ISSP 2005)", som oprindeligt blev indsamlet af ACNielsen AIM for Jørgen Goul Andersen, Johannes Andersen, Lars Torpe, Ole Borre, Lise Togeby, Poul Erik Mouritzen, Hans Jørgen Nielsen og Bjarne Hjorth Andersen (Arbejdsliv i Danmark 1997) og Jørgen Goul Andersen, Lars Torpe, Henrik Lolle, Jens Christian Tonboe, Ole Borre, Lise Togeby, Hans Jørgen Nielsen, Bjarne Hjorth Andersen, Ulrik Kjær og Mette Tobiasen (Arbejdsliv i Danmark 2005). Disse datamaterialer blev med tilhørende dokumentation stillet til rådighed gennem Dansk Data Arkiv (arkivnumre DDA-15216 og DDA-18465). For analyseresultater og fortolkninger i nærværende artikel indestår alene forfatterne. Data fra *Den Danske Værdiundersøgelse* er hentet fra <http://www.sociology.ku.dk/vaerdi/ddvhome.html> (maj 2007).

Litteratur

- Andersen, B. J. 1993: *Kan man spørge mennesker om deres livsform? – i surveys vel at mærke*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Arbejdsliv i Danmark (ISSP) 1997*: Primærundersøgere: Jørgen Goul Andersen, Johannes Andersen, Lars Torpe, Ole Borre, Lise Togeby, Poul Erik Mouritzen, Hans Jørgen Nielsen og Bjarne Hjorth Andersen. DDA-15216.
- Arbejdsliv i Danmark (ISSP) 2005*: Primærundersøgere: Jørgen Goul Andersen, Lars Torpe, Henrik Lolle, Jens Christian Tonboe, Ole Borre, Lise Togeby, Hans Jørgen Nielsen, Bjarne Hjorth Andersen, Ulrik Kjær og Mette Tobiasen. DDA-18465.
- Bell, D. 1999: *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.
- Bourdieu, P. 1984: *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, P. and Wacquant, L. J. D. 1992: *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Christensen, L. R. og Højrup, T. 1989: "Strukturel livsformsanalyse". *Nord Nytt*, 37: 53-91.
- Christensen, L. R. 1997: *Hver vore veje. Livsformer, familietyper og kvindeliv*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Dayton, C. M. 1999: *Latent Class Scaling Analysis*. London: Sage.
- Djurfeldt, G. 1990: "Livsformer i lantbruget. Produktions- och levnedsförhållanden i ett jordbrukssociologisk perspektiv". Arbejdsrapport nr. 2/90. København: Sociologisk Institut.

- Gallie, D. 2007: "Welfare Regimes, Employment Systems and Job Preference Orientations". *European Sociological Review*, 23:279-293.
- Gershuny, J. 2000: *Changing Times. Work and Leisure in Postindustrial Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Gundelach, P. (red.) 2002: *Danskernes værdier 1981-1999*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Gundelach, P. (red.) 2004: *Danskernes særpræg*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hagenaars, J. A. 1993: *Log-linear Models with Latent Variables*. London: Sage.
- Hult, C. and Svallfors, S. 2002: "Production Regimes and Work Orientations: A Comparison of Six Western Countries". *European Sociological Review*, 18: 315-331.
- Højrup, T. 1983a: *Det glemte folk – Livsformer og centraldirigering*. København: Institut for Europæisk Folkelivsforskning og Statens Byggeforskningsinstitut.
- Højrup, T. 1983b: "On the Concept of Life-Mode. A Form-Specifying Mode of Analysis Applied to Contemporary Western Europe". *Ethnologia Scandinavica*, 1:15-50.
- Højrup, T. 1984: "Begrebet livsform – En formspecificerende analysemetode anvendt på nutidige vesteuropæiske samfund". *Før og Nu*, 31:194-218.
- Højrup, T. 1989: "Kulturanalyse og samfundsanalyse". *Nord Nytt*, 37:108-28.
- Højrup, T. 1992: "Om den strukturelle livsformsanalysen". *Nordisk arkitekturforskning*, 5:29-38.
- Højrup, T. 1995: *Omkring livsformsanalysens udvikling*. København: Museum Tusulanums Forlag
- Instituttet for Fremtidforskning 2002: *Ung teknologi og gamle mennesker*. København: Akademisk Forlag.
- Jæger, M. M. 2006: "Skaleringsteknikker – at se det skjulte i data", i Bjerg, O. og Villadsen, K. (red.): *Sociologiske metoder – fra teori til analyse i kvantitative og kvalitative studier*. København: Samfundslitteratur: 49-66.
- Knight, K. 2000: *Mathematical Statistics*. Boca Raton: Chapman & Hall.
- Munk, K. 1999: *Belastninger i alderdommen*. Sundhed, Menneske og Kulturs Skriftserie, Aarhus Universitet. Aarhus: HF-Trykkeriet.
- Ramhøj, P. 1995: *Livsform og alderdom – hvordan ældre mestrer et midlertidigt sygdomsforløb*. København: Akademisk Forlag.
- Svallfors, S., Halvorsen, K. and Andersen, J. G. 2001: "Work Orientations in Scandinavia: Employment Commitment and Organizational Commitment in Denmark, Norway and Sweden". *Acta Sociologica*, 44:139-156.

Appendiks. Latentklasseanalyse og -regression

I dette appendiks beskriver vi den latentklassemodel, som er anvendt i analyserne.

Latentklassemodellen

De observerbare data i modellen er de manifeste items, der hver især indfanger lønarbejder- og karrierelivsformen, samt de socioøkonomiske og demografiske kontrolvariable. Variablene $\mathbf{X} = X_1, \dots, X_k$, er binære items for lønarbejderformen, $\mathbf{Z} = Z_1, \dots, Z_l$, er binære items for karrierelivsformen, og Y er et binært item, der relaterer sig til begge livsformer. De socioøkonomiske og demografiske kontrolvariable måles ved vektoren \mathbf{W} , og T er en indikator for surveyår (dvs. 1981, 1990, 1997, 1999, 2005). De latente variable i modellen er de to livsformsorienteringer, lønarbejderlivsformen, X og karrierelivsformen, Z .

Vi antager, at de tre grupper af items, givet de to latente orienteringsformer og tid, er uafhængige af hinanden og af de socioøkonomiske og demografiske kontrolvariable (Dayton 1999). Herefter kan vi skrive den multivariate fordeling af både manifeste og latente variable som

$$\begin{aligned} P(\mathbf{X}, \mathbf{Z}, Y, \mathbf{X}, \mathbf{Z}, \mathbf{W}, T) &= P(\mathbf{X} | X, T) P(\mathbf{Z} | Z, T) P(Y | X, Z, T) P(Z, X | \mathbf{W}, T) P(\mathbf{W}, T) \\ &= P(\mathbf{X} | X, T) P(\mathbf{Z} | Z, T) P(Y | X, Z, T) \\ &\quad \times P(Z | X, \mathbf{W}, T) P(X | \mathbf{W}, T) P(\mathbf{W}, T), \end{aligned}$$

hvor vi i det sidste lighedstegn benytter definitionen af betingede sandsynligheder, således at den simultane fordeling af de tre latente variable kan skrives som fordelingen af Z givet X og den marginale fordeling af Z (Knight 2000). Den opstillede model pålægger således ingen restriktioner på den indbyrdes sammenhæng mellem de to latente variable. Bemærk i øvrigt at alle tre betingede fordelinger af de latente variable stadig er betinget på \mathbf{W} .

Årsagen til, at vi ønsker at betinge de manifeste items på surveyår er, at det i analyserne har vist sig, at der, betinget på de latente variable, er en direkte effekt af surveyår på svarfordelingen på de manifeste items. Dette skyldes sandsynligvis, at der er strukturelle forskelle i svarfordelingerne i DDV og AD. Ved at lade surveyår have en direkte effekt på de manifeste items i modellen tager vi højde for disse strukturelle forskelle, og vi kan fortolke effekten af surveyår på de latente variable som udtryk for faktiske ændringer i fordelingen af disse skalaer.

Vi antager, at de latente variable kan approksimeres med en diskret fordeling (Dayton 1999). Konkret antager vi, at hver af de latente variable er binære med en referencekategori og en "udfaldskategori", svarende til at man har en "lav" og en "høj" værdi på den pågældende latente variabel. Vi parametricerer sandsynligheden for, at en vilkårlig respondent svarer positivt på et item givet latent livsformsorientering som en logistisk regressionsmodel med item-

specifikke konstantled og effekter. F.eks. er a_{x_1} konstantledet for det første item for lønarbejderlivsformen, dvs. log-odds-ratioen for at svare positivt på dette item for lønarbejderlivsformen, givet at man tilhører referencekategorien på den latente variabel for lønarbejderlivsformen. Ligeledes er $a_{x_j} + b_{x_j}$ log-odds-ratioen for at svare positivt på samme item, givet at man tilhører "udfaldskategorien" på den latente variabel for lønarbejderlivsformen. På den måde får vi følgende system af ligninger for udfald på de manifeste items, hvor indeks $j = 1, 2$ løber for hver af de to items i hver latent kategori.

$$P(X_j = 1 | X, T) = \frac{\exp(a_{x_j} + b_{x_j} + d_{x_{jt}})}{1 + \exp(a_{x_j} + b_{x_j} + d_{x_{jt}})}; P(X_j = 0) = 1 - P(X_j = 1); j = 1, \dots, k$$

$$P(Z_j = 1 | Z, T) = \frac{\exp(a_{z_j} + b_{z_j} + d_{z_{jt}})}{1 + \exp(a_{z_j} + b_{z_j} + d_{z_{jt}})}; P(Z_j = 0) = 1 - P(Z_j = 1); j = 1, \dots, l$$

$$P(Y = 1 | X, Z, T) = \frac{\exp(a_{y_j} + b_{yx} + b_{yz} + d_{y_{jt}})}{1 + \exp(a_{y_j} + b_{yx} + b_{yz} + d_{y_{jt}})}; P(Y = 0) = 1 - P(Y_j = 1);$$

Der er også indføjet tids-varierende konstantled, d' erne, der skal fange, at andelen af respondenter, som svarer positivt på et givet item, kan variere over tid, dvs. "surveyeffekter".

Latentklasseregression

Latentklassemodellen udvides med en logistisk regressionsmodel for latentklassemedlemsskab. I denne regressionsmodel estimeres sandsynligheden for at tilhøre en bestemt binær latent variabel (klasse) samt sammenhængen mellem de latente variable som en funktion af de socioøkonomiske og demografiske variable

$$P(X = 1 | \mathbf{W}, T) = \frac{\exp(a_x + \mathbf{b}'_x \mathbf{w} + \delta_{x_t})}{1 + \exp(a_x + \mathbf{b}'_x \mathbf{w} + \delta_{x_t})}$$

$$P(Z = 1 | X, \mathbf{W}, T) = \frac{\exp(a_z + \mathbf{b}'_z \mathbf{w} + \delta_{z_t} + b_{zx} 1(X = 1))}{1 + \exp(a_z + \mathbf{b}'_z \mathbf{w} + \delta_{z_t} + b_{zx} 1(X = 1))}$$

hvor a' erne er konstantled og b' erne er regressionskoefficienter. Regressionskoefficienter med fed angiver en vektor af koefficienter, der passer til vektoren

af socioøkonomiske og demografiske variable, og de øvrige b 'er er regressionskoefficienter for de latente variable. Funktionen er en binær indikatorfunktion, der antager værdien 1, når betingelsen i parentes er sand og 0 ellers. Endelig er også indføjet tidsvarierende konstantled, δ , der skal fange strukturelle forskydninger i de forskellige latente variable over tid.

I tabel A1 og A2 nedenfor viser vi resultater for latentklassemodellen (A1) og latentklasseregressionen (A2).

Tabel A1. Resultater for latentklassemodellen. Log-odds parametre med t -værdier i parentes

Parameter	Tryghed	Arbejdstid	Løn	Avancement	Udrette noget	Interessant job
Konstantled (a)	1.17 (8.2)	0.52 (4.4)	1.14 (9.9)	-0.75 (7.5)	1.29 (10.7)	2.13 (10.9)
Loading (b): Lønarbejderlivsform	2.00 (12.6)	1.77 (10.4)	1.49 (7.7)	0	0	0
Loading (b): Karrierelivsform	0	0	0.53 (3.4)	2.55 (13.0)	2.13 (16.7)	3.23 (15.0)
Tidspecifikke konstantled (δ)						
1981 (DDV)	0	0	0	0	0	0
1990 (DDV)	0.14 (0.8)	-0.36 (2.3)	0.33 (2.4)	0.15 (0.9)	0.37 (2.7)	0.86 (4.7)
1997 (AD)	-1.48 (9.3)	-0.27 (1.8)	-0.61 (4.3)	0.95 (7.2)	-1.57 (11.3)	-1.03 (4.8)
1999 (DDV)	0.07 (0.3)	-0.33 (1.6)	0.26 (1.5)	0.13 (0.7)	0.23 (1.4)	0.80 (3.5)
2005 (AD)	-1.64 (8.8)	0.36 (1.7)	-0.27 (1.6)	0.84 (6.8)	-2.02 (15.2)	-1.07 (5.0)

Note: DDV = Den danske Værdiundersøgelse, AD = Arbejdsliv i Danmark.

Parametrene i latentklassemodellen måler sandsynligheden for, givet medlemskab af den latente klasse med lønarbejder- eller karriereorientering, at mene, at hvert af de seks aspekter ved et job er vigtigt. Parametrene i latentklassemodellen har samme fortolkning som faktorvægte ("loadings") i faktoranalyse (se Jæger 2006) og er målt i enheden log-odds ratio. F.eks. betyder parameterestimatet på 2.00 for variabelen tryghed for lønarbejderlivsformen, at personer, som tilhører denne latente klasse, har *dobbelt* så store log-odds eller $\exp(2.00) = 7,4$ gange større odds for at mene, at tryghed er vigtigt, sammenlignet med personer, som ikke tilhører lønarbejderlivsformen. Omvendt har f.eks. personer, som tilhører karrierelivsformen, $\exp(2.55) = 12,8$ gange større odds for at lægge vægt på avancement sammenlignet med personer, som ikke tilhører denne livsform.

Tabel A2. Resultater fra latentklasseregression. Log-odds regressionsparametre med *t*-værdier i parentes

Parameter	Lønarbejder- livsform	Karriere- livsform
Konstantled	-0.07 (0.2)	5.89 (8.5)
Lønarbejderorientering	0	4.31 (9.1)
Mand ^a	0	0
Kvinde	-0.26 (2.1)	-0.13 (0.8)
Enlig ^a	0	0
I parforhold	-0.02 (0.2)	-0.21 (1.3)
Alder	-0.01 (3.1)	-0.05 (8.1)
Selvstændig ^a	0	0
Leder	0.42 (1.6)	0.32 (0.8)
Funktionær	0.86 (3.5)	-1.07 (2.8)
Faglært arbejder	0.92 (3.4)	-2.89 (6.1)
Ufaglært arbejder	1.20 (4.3)	-3.06 (6.4)
Uden for arbejdsstyrken	0.24 (1.2)	-0.64 (2.0)
1981 (DDV) ^a	0	0
1990 (DDV)	-0.20 (0.7)	-1.11 (2.3)
1997 (AD)	2.12 (5.6)	0.14 (0.3)
1999 (DDV)	-0.24 (0.6)	-0.90 (1.4)
2005 (AD)	1.50 (3.2)	-0.07 (0.2)
Trevejsinteraktioner:		
1981 (DDV) x lønarbejderlivsform ^a	0	0
1990 (DDV) x lønarbejderlivsform	0	-1.13 (2.2)
1997 (AD) x lønarbejderlivsform	0	-0.35 (0.4)
1999 (DDV) x lønarbejderlivsform	0	-1.62 (2.9)
2005 (AD) x lønarbejderlivsform	0	-1.58 (3.0)

Note: DDV = Den danske Værdiundersøgelse, AD = Arbejdsliv i Danmark,^a referencekategori.

Tabel A2 viser resultaterne fra latentklasseregressionen. Resultaterne fra denne regression skal fortolkes på samme måde som en almindelig logistisk regression, dvs. at de forklarende variable kan have positive eller negative effekter på sandsynligheden for at tilhøre den ene eller den anden latente klasse. F.eks. fremgår det af tabellen, at kvinder har lavere sandsynlighed for at være lønarbejderorienterede end mænd, at sandsynligheden for at være lønarbejder- og karriereorienteret falder med alderen, og at ufaglærte arbejdere er mere lønarbejder- og mindre karriereorienterede end selvstændige.